

Natuurlogboek

door Jan Bengevoord

Broedende kraanvogels

De politie in de Achterhoek gaat extra controleren nu er ook broedende kraanvogels in het Korenburgerveen/Vragenderveen in Winterswijk/Lichtenvoorde zijn vastgesteld. Het aantal meldingen van kraanvogels in Twente en de Achterhoek neemt gestaag toe. Mogelijk gaat het daarbij om broedvogels, die ook in de verdere omgeving van broedgebieden voedsel zoeken. Rust op de broedplaatsen is een absolute noodzaak om de broedpogingen te laten slagen. Daartoe hebben verschillende natuurbeheerders inmiddels maatregelen genomen met een dringende oproep om de dieren niet te storen. Waarnemingen: j.bengevoord@tubantia.nl of waarneming.nl

Oranjetipje

Een foto van het oranjetipje stuurde Marianne Assink-Emmerink. Zij zag de bijzonder gekleurde dagvlinder tijdens een wandeling van het ommetje Kerpel bij Goor. Als gevolg van de afgelopen warme dagen is het aantal meldingen van deze soort snel toegenomen. Oranjetipjes hebben een voorkeur voor bloeiende pinksterbloemen en look-zonder-look. Het eerste oranjetipje werd dit jaar in Twente op 9 april door Martin Bonte gezien bij het Oortven in Lossen en in de Achterhoek op 10 april door Jeanne Kliemesch in Eibergen. De meeste waarnemingen worden in mei gedaan. Eind juni zijn de vlinders dan weer verdwenen. De soort komt in nagenoeg het gehele land voor. foto Marianne Assink-Emmerink

Voorjaarskluiszwam

Het is een algemene paddenstoelsoort, maar veel mensen zullen er nog niet van hebben gehoord: de voorjaarskluiszwam. Rinus Baayens fotografeerde een exemplaar die hij in z'n tuin in Enschede tegenkwam. Meestal is de soort te vinden in denbos. foto Rinus Baayens

Huiszwaluw

De eerste huiszwaluw in de regio is ook weer gezien. Afgelopen zondag zag Carl Derks de eerste huiszwaluw vliegen boven 't Ribbelt in Enschede. Woensdag zagen Marina Pruijters en Luuk de Haan een huiszwaluw in Haaksbergen en Remco Wester zag er een in de Broekheurne in Enschede. Op de Neesde Berg nam Jantine Raaben-Goossen donderdag de eerste huiszwaluw in de Achterhoek waar. Deze vogel was al bezig met het nest. Op de foto een huiszwaluw met nestmateriaal. foto Han Brinkcate

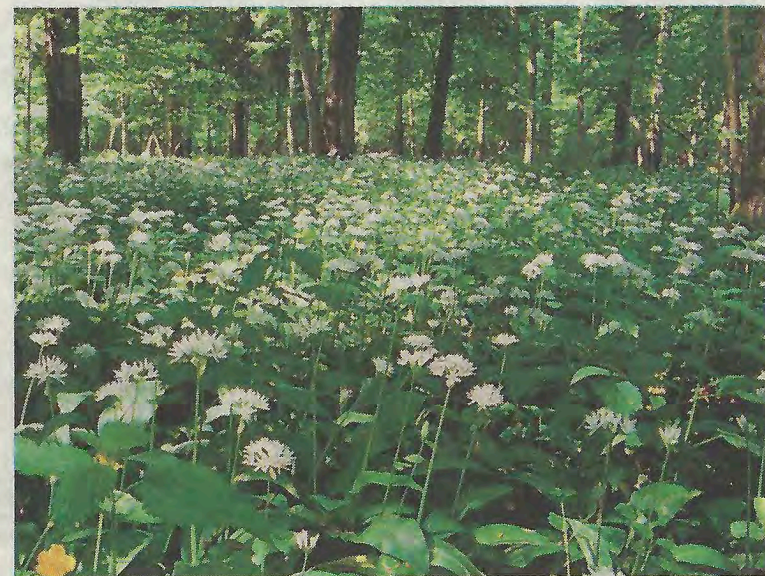

Tussen 8.000 en 5.000 jaar geleden waren grote delen van Twente bedekt met een oerboslandschap. Voor de bewoners werd de jachtbuit rijker.

De tijd van de Twentse oerbossen

door Jan Bengevoord

Wie nog iets wil zien van de natuur in de Twentse oerbossen van pakweg 8.000 tot 5.000 jaar geleden moet er een verre reis voor maken. Naar het oerbos van Bialowieza op de grens van Polen en Wit-Rusland. In dit laatste grote aaneengesloten oerbos van Europa zijn de bostypen terug te vinden die ooit Twente bedekten na de laatste ijstijd. Hier zijn zelfs nog voor een deel de dieren te zien die lang geleden in deze Twentse oerbossen leefden. Dat blijkt uit onderzoek van historisch landschapsecoloog Harm Smeenge die, in 2017, over dit onderwerp een promotieonderzoek bij de Rijksuniversiteit Groningen, Kenniscentrum Landschap hoopt af te ronden. Twente werd geenszins geheel bedekt door een eikenbos, zoals vaak wordt gedacht, maar door een heel scala aan bostypen met hier en daar ook open stukken met veen. Opvallend is dat de meeste Twentse oerbossen geheel of deels in het water groeiden. „Veel mensen leefden er toendertijd nog niet. Maar, voornamelijk van de jacht levend, troffen ze wel een grote variatie aan dieren aan. Het landschap hebben deze mensen nog niet veranderd, zoals

■ Vroege voorjaarsbloeiers hebben ooit kleurige tapijten gevormd in de Twentse oerbossen, zoals het wit bloeiende daslook.

Het ontstaan van Twente

Deel 2
De tijd van de oerbossen
8.000 tot 5.000 jaar geleden

in latere perioden wel gebeurde”, zegt Smeenge. Zo'n 10.000 jaar geleden kwam na de laatste ijstijd, met afwisselend koude en warmere perioden, de 'vergroening' van Twente maar langzaam op gang. De Dinkelvallei veranderde van een brede, open riviervlakte naar een beekdal met verlaten oerlopen in het achterland. Dat gebeurde omdat landschapsvormende processen niet meer plaatsvonden. Er brak een milder klimaat aan en het langzaam maar zeker opschuiven van plantegroei van zuid naar noord bracht ingrijpende veranderingen in het Twentse landschap. Uit onderzoek van Smeenge blijkt dat in de periode van 8.000 tot 5.000 jaar geleden in Twente een steeds completer oerboslandschap ontstond. „Met het milder worden van het klimaat zo'n 10.000 jaar geleden trok het landijs zich terug en steeg de zeespiegel met 60 tot 75

centimeter per eeuw. Ook landinwaarts werd het natter door zowel beginnende veenvorming als een minder snelle afvoer van water”, verklaart Smeenge. De mate van water speelde een belangrijke rol met betrekking tot het type vegetatie. Tegenwoordig kunnen we ons bijna geen voorstelling maken hoe nat zelfs de drogere zandgronden waren. Regen- en grondwater konden maar moeizaam een weg door het boslandschap vinden, doordat het maaienveld vrijwel nergens vlak was. Het water zocht na de winter zijn weg door de natuurlijke laagten in het landschap die hoofdzakelijk pas in de zomer droog werden. In de bossen lagen als het ware kralensnoeren van moerassen en kleine stroompjes die uiteindelijk in de grotere laagten boomloos werden, omdat het het hele jaar te nat was. Het bos bestond uit een mozaïek van droge eiken en lindenrijke beseilanden te midden van nat-

Datering met koolstofmethode

De jaartallen in deze reeks zijn weergegeven in koolstofjaren voor heden (14C BP). Planten, dieren en andere levende wezens nemen koolstof op in dezelfde concentratieverhoudingen zoals die zich in de atmosfeer voordoen. Sterft het organisme, dan wordt geen nieuwe koolstof opgenomen en daalt de concentratie 14C door radioactief verval. De verhouding van 14C tot 12C en 13C is daardoor een maat voor de tijd die is verstreken sinds het sterven van het organisme. Deze methode is dus geschikt om de ouderdom van koolstofhoudende dode materialen zoals hout, kleding en botten te bepalen.

■ De Twentse oerbossen zagen er deels uit zoals het huidige eiken-lindenwoud in het Poolse Bialowieza. foto's Harm Smeenge

te broekbossen. De grote landschappelijke veranderingen worden in Twente in kaart gebracht aan de hand van onder meer onderzoek naar stuifmeel en bodem. Hierdoor kan een reconstructie worden gemaakt van waar welke bomen, struiken en andere vegetatie groeiden. „Vooral de veenlagen vormen een prachtig bodemarchief omdat plantenresten en stuifmeel daar door het zure milieu bewaard bleven. Oude veenlagen zijn dan ook belangrijke bronnen om het toenmalige landschap in kaart te brengen”, aldus Smeenge. Op grond van het stuifmeelonderzoek blijken in deze periode inmiddels veel boomsoorten Twente te hebben bereikt. Vanaf de ijstijd kwamen in volgorde berk, den, hazelaar, eik, iep, linde, es en el en de Dinkelvallei binnen. Alleen de beuk en haagbeuk ontbraken nog in dit tijdvak. Uit bodemonderzoek tussen de

Promotieonderzoek Twents Landschap

In deze reeks artikelen op Stad & Land wordt de ontstaansgeschiedenis van het Twentse landschap na de laatste ijstijd beschreven. De serie is gebaseerd op onderzoek van historisch ecoloog ir. ing. Harm Smeenge, die over dit onderwerp in 2017 een proefschrift zal afronden als promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen/Kenniscentrum Landschap. In de artikelen worden verschillende fases van de ontstaansgeschiedenis van Twente beschreven. Volgende artikelen verschijnen op 16 mei, 13 juni en 4 juli. Het eerste artikel verscheen eerder op 18 maart.

Ootmarsumse stuwwal en de lager gelegen Dinkelvallei ontstaat het beeld van een in Twente zeer gevarieerd oerbos. Op de hoger gelegen klei- en leemgronden van de stuwwal zelf groeiden zware eiken- en lindenbossen met tapijten van voorjaarsbloemen zoals bosanemonen, ooievaarsbek en grootbloemmuur. Op de drogere zandgronden groeiden ook eiken en lindes, evenals dennen en - in de struiklaag - hazelaars, sporkhout en lijsterbes. De bosbodem is op zandgronden minder rijk aan soorten en bedekt met onder meer adelaarsvaren. In de oude riviergeulen van de Dinkel was altijd grond- en regenwater aanwezig en groeiden weelderige elzenbroekbossen van zwarte els en wilg met hop, wolfs-poot en moerasspirea. In de meest natte open plekken groeiden zeggen, waterdrieblad, lisodde en wateraardbei. In slenken die als ondiepe laagten in het landschap

liggen was het vooral in de winter en het voorjaar nat en ontstonden bossen met esdoorns, essen en iepen. Ook hier was in het voorjaar een uitbundige plantengroei aanwezig. Een reconstructie van de dierenwereld is moeilijk, omdat niet van alle soorten resten of sporen zijn gevonden. Het is duidelijk dat in het 'natte' oerboslandschap van Twente vooral diersoorten voorkwamen die zich thuisvoelden in een min of meer natte omgeving. Volgens Smeenge zijn dat onder meer bever, boommarter, eekhoorn, wilde kat, otter en woelrat. Maar ook grotere dieren als oerrund, edelhert, eland, ree, wild zwijn, das en zelfs bruine beren kwamen in Twente voor. Van een aantal soorten, zoals wolf, wisent en lynx is niet zeker of ze voorkwamen omdat geen sporen zijn gevonden. In het oerbos van Bialowieza is het voorkomen van alle planten en dieren wel zeer

■ Elanden, edelherten en ook wilde zwijnen behoorden tot de jachtbuit van de eerste mensen in Twente.

goed onderzocht, maar het is natuurlijk niet zeker of deze soorten ook in dezelfde dichtheden in de Twentse oerbossen voorkwamen. Wel duidelijk is dat door een veel groter aanbod aan dieren de aanwezige mensen door jacht veel meer voedsel konden verkrijgen. Daarbij is uit onderzoek gebleken dat de mensen, voordien vooral verblijvend op de hoge stuwwallen, nu ook kampementen op sloegen in de lager gelegen delen van Twente. Dat kan worden afgeleid uit de vondst van duizenden door mensen bewerkte vuurstenen (artefacten) die werden gebruikt als werktuig of als wapen. Natuurlijk sloegen de mensen hun kampen niet op in de venen of in de natte bosgebieden zelf, maar wel op de drogere zandgronden die ook in het gebied lagen. Bijvoorbeeld op de hoge landduinen van het Lutterzand. „Daarbij zien we dat mensen van de jacht al gebruikmaakten van

■ Elzenbroekbossen behoorden tot de oerbostypen die grote delen van Twente bedekten. Nu nog te zien in het Agelerbroek en Voltherbroek.

Oerboslandschap nog sporadisch te zien

Sporen van het oerboslandschap, zoals Twente dat gekend heeft, zijn hier en daar nog te zien:

- **Bialowieza**
Laatste grote Europese oerbos in grensgebied Polen en Wit-Rusland. Te bezoeken op eigen gelegenheid of met georganiseerde natuurritten. Grote delen alleen toegankelijk onder leiding van gidsen van het Bialowieza Park Narodowy in Polen. Natura2000-gebied.
- **Samerrott**
266 hectare groot bosgebied bij Schüttof in de Grafschaft Bentheim. Eiken-haagbeukenbos/vogelkers-essenbos met hier en daar een weelderige ondergroei van voorjaarsplanten, zoals bosanemonen, slanke sleutelbloemen, daslook, speenkruid, witte klavervaring en muskuskruid. Wandelpad te bereiken vanaf de Alter Postweg in Samern bij Schüttof/Bentheim.
- **Agelerbroek en Voltherbroek** (Dinkelland) In deze Twentse gebieden zijn nog prachtige elzenbroekbossen te zien, zoals die 8.000 tot 5.000 jaar geleden ook al aanwezig waren. Er zijn enkele wandelroutes, maar de elzenbroekbossen zijn ook te zien vanaf de weg langs Kanaal Almelo-Nordhorn. Inmiddels Natura2000-gebied.
- **Bekendelle Woold**
Winterswijk, beekbegeleidend bos langs de Boven Slinge met oude beekarmen die veelheid aan boomsoorten en een rijke ondergroei laten zien. Natura2000-gebied.

honden”, zegt Smeenge. Ook was er volgens hem al een vorm van landbouw met schapen en geiten, maar sporen van akkerbouw werden in deze periode niet aangetroffen. „Wel zullen mensen in de venen en moerassen naar knollen van planten hebben gezocht om te eten.” Maar mensen hebben in deze periode nog niet direct ingegrepen in het landschap, bijvoorbeeld door akkers aan te leggen of gebieden te ontwateren. „De toen aanwezige mensen zullen ongetwijfeld veel hebben gejaagd, maar dat heeft niet geleid tot veranderingen in het landschap. Feitelijk is in deze periode sprake van een evenwicht. Dat zal in latere periodes veranderen als het aantal mensen toeneemt, er meer vee komt en ook het verbouwen van gewassen begint.” Dan begint volgens Smeenge de tijd dat mensen wel een stempel drukken op natuur en landschap.